

Kutsal Kitapların Sayısı: İlk Sahifeler ve Önceki Kutsal Metinler

Ferruh KAHRAMAN¹

1. Doç. Dr. , Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye,
ferruhkahraman@hotmail.com

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 16.06.2020

Kabul: 22.10.2020

Yayın: 31.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Tefsir,
Kutsal Kitap,
Kitap,
Suhuf,
Sayı.

Suhuf, küçük kavim ve topluluklara onların ihtiyaçlarını karşılayabilecek küçük çapta indirilen kitap veya risalelerdir. Suhuf pek çok peygambere indirilmiştir. Kur'an'da suhufu'l-ülâ/ilk sahifeler ifadesi bunun delilidir. Ayrıca Kur'an'da İshâk, Yakûb, Süleymân, Yûsuf ve Zekariyyâ gibi peygamberlere de kitap verildiği ifade edilir. Ancak tefsir geleneğinde bir hadîse istinaden sadece dört büyük kutsal kitapla dört peygambere verilen suhufun bahsedilir. Bazı âyetlerde de belli peygamberlere kitap verildiği açık olarak ifade edilmesine rağmen müfessirler tarafından farklı şekilde açıklanmıştır. Bu çalışmada öncelikle Kur'an'ın genel bütünlüğü içerisinde kutsal kitapların sayısının bilinen bu az sayıyla kısıtlı olup olmadığı incelenmiş, hadîslerde bildirilen suhufun doğruluk derecesine bakılmış, en sonda da İslâm bilim tarihinde başka suhufun tespit edilip edilmediği araştırılmış ve neticede bazı kaynaklarda Hz. Şuayb'in de sahifelerinden bahsedildiği görülmüştür. Kur'an'a da bütüncül olarak bakıldığında pek çok peygambere suhuf verildiğine dair açık ve zımnî âyetler mevcuttur.

The Number of Sacred Books: Primary Scriptures and Early Sacred Texts

Article Info

Abstract

Article History

Received:16.06.2020

Accepted:22.10.2020

Published:31.12.2020

Keywords:

Tafsir,
Sacred Text,
Text,
Pamphlets,
Number.

Şuhuf is the books or pamphlets revealed on a small-scale meet the needs of small communities and peoples. Many prophets received şuhuf so that Qur'an uses the term of şuhufu'l-ülâ/early scriptures. Aside from these books, in Qur'an, it also says that books were given to the prophets such as Ishâq, Ya'qob, Sulaimân, Yusuf and Zakariyyâ. However in tafsir tradition, four şuhuf are mentioned based on four major sacred books and one hadith. Even though it is clearly stated in some verses in Qur'an that certain prophets were received the holy books, it was explained in different manners. In present study, the number of şuhuf in Qur'an, accuracy rating of şuhuf stated in hadith, and whether there is another şuhuf in history of Islâmic science are examined. After all, it seems that şuhuf were revealed to Shuayb mentioned in some sources. When it is thoroughly looked at the Qur'an, it clearly and implicitly seems that şuhuf were revealed to many prophets too.

Atıf/Citation: Kahraman, Ferruh. "Kutsal Kitapların Sayısı: İlk Sahifeler ve Önceki Kutsal Metinler". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 1-23.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/ilafak.2020.1>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Yüce Allah, Hz. Âdem'den Hz. Peygamber (s.a.s)'e kadar tarihî süreç içerisinde sayıları yüz yirmi dört bin peygambere vahyetmiştir.¹ Nebî/peygamber, Yüce Allah'ın insanlar arasından seçip vahye muhatap kıldığı insandır. Konumuz açısından problem, vahiyden ziyade bu vahiylerin ne kadarının yazıya geçirilip geçirilmediğidir. Tefsirlerde genel olarak dört suhuf ve dört kitaptan bahsedilir.² İnsanlık tarihi boyunca sadece dört sahife ve dört kitap mı yazıya geçirilmiştir? Yoksa daha başka suhuf/kitaplar var da bu sekizi bilindiği için mi sadece bunlardan bahsedilmiştir? Bu sekizi hakkındaki bilgi sahil midir? Özellikle hadîs olarak kabul edilen rivâyetteki Hz. Âdem, Hz. Şit ve Hz. İdrîs'in sahifeleri doğru mudur? Eğer doğru ise Hz. İdrîs'ten Hz. İbrâhîm'e kadar uzunca bir dönemde neden kutsal bir kitap yoktur? Tarihin ilk döneminde başlayan kutsal kitapları yazma işi, neden daha sonra kesintiye uğramıştır? Bunlar hep cevap bekleyen sorulardır. Bu sorulardan yola çıkılarak Kur'ân'da kutsal kitapların sayısı meselesi müfessir bakış açısı merkeze alınarak ele alınacak ve bu konudaki rivâyetler tahlil edilecektir.

Geleneksel bilgiye göre, dört peygambere sahife, dört peygambere de kitap verilmiştir. Ancak Kur'ân'a bakıldığında sahifelerin dörtle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bazı âyetlerde suhufu'l-ûlâ/ilk sahifelerden bahsedilip akabinde örnek olarak sadece İbrâhîm ve Mûsâ peygamberlerin sahifeleri zikredilmiştir.³ Başka bir âyette de Hz. İbrâhîm soyuna verilen sahifelerden bahsedilir.⁴ Kur'ân'da İbrâhîm ve Mûsâ peygamberlerin dışında diğer peygamberlere açıkça herhangi bir sahife nispet edilmez. Ancak bazı âyetlerde geçen *zûbur*, *sahife*, *sifir* ve *kitap* lafızları, başka kutsal kitapların da olabileceğine işaret etmektedir. Zayıf olarak değerlendirilen bir hadîste de Hz. Âdem, Hz. Şit ve Hz. İdrîs'e verilen sahifelerden bahsedilir.⁵ Suhuf ve kitabın yanı sıra, kutsal metinler anlamına gelen zûbur, levha ve sifir kelimeleri de yazılı bir metne işaret eder.

Vahiylerin kayda geçirilmesi yazıyla sağlanmıştır. Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in suhufundan bahsedilmesi O'na indirilen vahiylerin yazılması anlamına gelir. Zira suhuf yazılı bir belgeye işaret eder. Ancak yazının icadı konusunda bilim insanları farklı görüşlere sahip olmuştur. Bazı âlimler yazının tevkîfî olduğunu, bazıları ise beşeri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tevkîfî olduğunu savunanlara göre yazı bizzat Yüce Allah tarafından insanlara öğretilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) "İlk defa kalemlle yazıyı İdrîs yazmıştır" buyurmuştur.⁶ Bu hadîsi esas alan bilim adamları bazı âyetleri de delil

¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrût: Dâru Sadr, ts.), 5/266.

² Bk. Zemahşerî, *Keşşâf* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407); 2/115; 4/741; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420), 31/137; Mâverdî, *Tefsîru Mâverdî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/256; Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* (Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.), 8/489; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/141-142.

³ Tâhâ 20/133; el-A'lâ 87/18.

⁴ en-Nisâ 4/54; el-En'âm 6/89; el-Hadîd 57/26.

⁵ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1409/1989), 6/375; Ebu'l-Abbas Kastalânî, *İrşâdü's-sârî* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1410/1990), 7/286; İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1351/1932), 1/267.

⁶ Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 6/375; Kastalânî, *İrşâdü's-sârî*, 7/286; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/267.

göstererek yazının tevkîfi olduğunu iddia etmişlerdir.⁷ Yazının tevkîfi olduğuna dair klasik dönemde pek çok rivayet vardır. Kalkaşendî ve Cehşiyârî yazının ilk defa Hz. Âdem tarafından kullanıldığını söylemişlerdir.⁸ Bazı âlimler de “Kalemle yazıyı ilk defa İdrîs yazmıştır” hadîsine dayanarak yazının Hz. İdrîs’le başladığını kabul ederler.⁹ İbn Haldûn ve Cevad Ali bu görüşün savunucuları arasında kabul edilebilir. İbn Haldûn’a göre yazı Yemen’de Himyeriler tarafından geliştirilmiş ve yazının kökenini Hz. Hûd’a dayanmaktadır.¹⁰ Cevad Ali de yazıyı Yemen uygarlıklarından Main’lere nispet eder.¹¹ Bu ikinci görüş, suhuf kelimesinin Yemen menşeli olmasıyla da desteklenebilir. Zira ilk yazı malzemesi olan suhufu Yemenliler kullanmıştır.

1. Suhuf ve Kitap

Kutsal kitapların yazıyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Kutsal kitap tabirindeki “kitap” kelimesinin bizzat kendisi yazılı bir şeye işaret eder. Bu sebeple kitaptan bahsedilebilmek için orada yazının varlığı gerekir. Kur’ân’da kitapla yakın anlamda suhuf, zübur, levha ve sifir kelimeleri de kullanılır. Dolayısıyla bir yerde kitap, suhuf, zübur, levha ve sifir varsa orada yazı da vardır. Ancak vahiy için yazı her zaman geçerli değildir. Kutsal kitap bağlamında kitap ve müradifleri yazıyı çağrıştırırken vahiy, Yüce Allah’ın bildirmek istediklerini peygamberlerine gizli ve hızlı bir şekilde bildirmesidir.¹² Vahiy daha çok sözlü olarak Yüce Allah’ın peygamberlerine birtakım öğretiler bildirmesi anlamına gelirken kitap ve müradifleri ise vahiylerin mutlak olarak kayda geçirilmesi anlamına gelir. Vahiy, kitap ve müradiflerine göre daha kapsamlı olup yazılı veya sözlü tüm ilâhî mesajları kapsar.

Güney Sâmi dillerinde, *suhuf*, sahife kelimesinin çoğuludur. Sahife, herhangi bir şeyin yüzeyi ve sathı anlamlarında kullanıldığı gibi yüzün derisi manasında da kullanılır. Nitekim Araplar yüz derisi için *sahifetü vechin* derler.¹³ Kısaca sahife, yüzden ve yüzeyden kinaye, üzerine yazı yazmaya uygun yüzeylere, yazılı olan veya yazı yazmaya müsait kâğıt, kırtas ve papirüslere verilen genel bir addır.¹⁴ Güney Arapları sahife kelimesini tercih ederken Batı Arapları ise zebr veya zebûr’un çoğulu zübur kelimesini kullanırlar. Zübur da suhuf gibi çoğul bir kelime olup zebr/yazmak kökünden yazılı

⁷ Bk. el-Bakara 2/31; er-Rûm 30/22; Ebu’l-Abbâs Kalkaşendî, *Subhu’l-A’sâ fî sinaati’l-inşâ* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1407/1987), 3/7.

⁸ Kalkaşendî, *Şubhu’l-A’sâ fî sinaati’l-inşâ*, 3/7; Muhammed Cehşiyârî, *el-Vüzerâ ve’l-küttâb* (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1980), 2.

⁹ Askalânî, *Fethu’l-bârî*, 6/375; Kastalânî, *İrşâdü’s-sârî*, 7/286; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 1/267.

¹⁰ Abdurrahman İbn Haldûn, *Mukaddime*, nşr. Abdüsselam eş-Şeddâdî (Dâru’l-Beydâ: Beytü’l-Fünûn ve’l-Ulûm ve’l-Adab, 1426/2005), 2/313, 314.

¹¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi’l-Arab kable’l-İslâm* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1413/1993), 8/194; bk. Mehmet Emin Maşalı, “İbn Haldûn’un Gözüyle Mushaf İmlâsı”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 22 (2014/2), 9; Nihat M. Çetin, “Arap”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 3/ 276.

¹² Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân* (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 515.

¹³ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât* (Dimeşk-Beyrût: Dâru’l-Kalem-Dâru’s-Şâmiyye, 1412/1992), 1/476; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1994), 9/186.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 9/186.

belgeler anlamındadır.¹⁵ Zübur kelimesinin kökenine bakıldığında sertlik, katılık ve çokluk ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple yazılı metinler mecmuası ve külliyatı anlamına geldiği söylenilebilir.

Cahiliye döneminde suhuf, mektup, hukukî anlaşma, şiir ve hitabetlerin toplanması, papirüs ve parşömenlere yazılması anlamlarına gelmektedir. Milâdî sekizinci asırdan sonra ise başta dinî olmak üzere hukukî ve tarihî her türlü belgeleri yazmak için kullanılan; yüzeyi düzgün her türlü yazı malzemesi için kullanılmıştır. Buna göre suhuf, Arapça'da belirli yazı malzemesi anlamına gelen kırtâs ve varak kavramlarından oldukça farklı olup; kitap, defter ve kürrâse gibi kayıt altına alınan tüm metinlere karşılık gelmektedir.¹⁶ Suhuf kavramı, rulo halinde bir yaprak, dosyalanmış bir evrak, bir defter ve bir kitap anlamında kullanılır. İslâm literatüründe suhuf, "kutsal metin, sıradan bir kitap, ilk dönem yazılan hadîs metinleri ve yazılı herhangi bir şey" anlamında kullanılmıştır. Mushaf ise suhuftan biraz daha özel anlama gelmekte olup "iki kapak arasında toplanmış sahifeler" demektir. Bu sebeple Kur'ân için suhuf değil de mushaf kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Suhuf kavramı daha genel mana taşırken, mushaf özel bir anlam almıştır.¹⁷

Kur'ân'da pek çok anlamda kullanılan suhuf, bizzat Kur'ân'ın kendisine işaret eder.¹⁸ Abese sûresinde Kur'ân'ın sayfalarının kutsallığı;¹⁹ Beyyine sûresinde ise Yüce Allah tarafından gönderildiği şekliyle korunduğu, tahrif ve tağyire uğramadığı anlatılırken suhuf kelimesi tercih edilmiştir.²⁰ Suhuf için Kur'ân'da yer alan üçüncü bir anlam, insanların dünyada yaptıkları işlerin kaydı olan amel defteridir.²¹ Âlûsî'nin rivayetine göre; "Kıyamet günü sahifeler arşın altından çıkarılır müminin sahifesi eline verilir, onda "Cennet-i Âliye'de"; kâfirin sahifesi de eline verilir,²² onda da "Semüm ve Hamim'de" diye bir ibare yer alır". İşte bu sahifeler Kiramen Kâtibîn'in tarafından yazılmıştır.²³ Bu sahifelerdeki bilgiler, insanın dünyada ne yapıp yapmadığının belgesidir.²⁴

Kitab, yazmak, tespit etmek, bağlamak manalarına gelen *ketebe* fiilinin mastarıdır.²⁵ Kitab'ın yanı sıra *ketb* ve *kitabet* kelimeleri mastar olarak kullanılır. Kitab,

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/184; eş-Şuarâ 26/196; Fâtır 35/25. bk. Mecdüddîn Feyrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987), 509.

¹⁶ Bk. Halide Kılıç, *Kur'ân-ı Kerîm'de "Suhuf" Adı Verilen Vahiy Mecmuaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

¹⁷ Geniş bilgi için bk. Mehmet Altuntaş, "Kur'ân'da Peygamberlere Gönderilen Suhuf/Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies* 11-12 (Yaz 2016), 1-24.

¹⁸ 'Abese, 80/13; el-Beyyine 98/2-3.

¹⁹ 'Abese, 80/13.

²⁰ el-Beyyine 98/2-3.

²¹ et-Tekvîr 81/10.

²² Ebussenâ Şihâbüddin Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1995), 15/148, 149.

²³ el-İnfitâr 82/10-12.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/414; Ebû Abdillâh el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (B.y.: Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, 1372/1952) "Zühd", 33; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Tirmizî, *Sünen-ü Tirmizî* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts), "Kıyamet", 4.

²⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 1/701; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/698.

yazı, metin, yazılı sahife, kader ve yargı anlamlarına gelir.²⁶ Kur'ân'da *kitab*, yerine göre metin,²⁷ mektup,²⁸ yargı,²⁹ kader,³⁰ farz,³¹ amel defteri³² gibi anlamları ifade eder. Terim olarak ise kitap, Allah'ın seçkin kullarına verdiği ilâhî vahiyler için kullanılmaktadır.³³ Ayrıca *kitab* kelimesi, Kur'ân'da özel bazı peygamberlere nispet edilmektedir.³⁴

Kitap, suhuftan farklı özel bir yazılı nesnenin adıdır.³⁵ Suhuf herhangi uygun bir yüzeye yazı yazma anlamına gelirken kitap, hacimli ve korunaklı metinler anlamına gelir.³⁶ Her türlü suhufun kitap şeklinin olması mümkündür. Parşömen veya papirüs gibi bir nesne üzerindeki yazı suhuf anlamına gelirken çok sayıdaki bu parşömen veya papirüslerin bir araya getirilip birbirine tutturulmasına da kitap denir. Papirüsün kitap şekli normal papirüsten yani suhuftan farklı olup çok sayıda iç içe geçmiş papirüslerin birbirine yapıştırılarak hem uzunluğunun hem de yaprak sayısının artırılmasıyla elde edilir.³⁷ Parşömenlerin kitap şekline kodeks denir. Kodeksler ise yazılmış derilerin üst üste konularak şimdiki spiral kitap veya defterlerde olduğu gibi bir kenarından tüm derilerin bir arada tutulmasıdır.³⁸ Bu şekliyle parşömenler günümüzdeki kitaplara çok benzemektedir. Diğer yandan kitap yazılı bir malzemenin daha korunaklı hale gelmesine denir.³⁹ Bu anlamıyla kitap taş, kaya, tablet, bronz ve demir gibi malzemelere yazılan yazılar demektir.⁴⁰ Bu anlamıyla kitap, zibr/ç.zübur kelimesiyle tamamen eş anlamlı olmaktadır.

²⁶ İsfehânî, *Müfredât*, 1/702.

²⁷ en-Nisâ 4/153; el-En'âm 6/7; el-Ankebût 29/48.

²⁸ en-Neml 27/29.

²⁹ el-Bakara 2/235; en-Nisâ 4/26; el-Enfâl 68/75; et-Tevbe 9/36.

³⁰ el-En'âm 6/59; Yûnus 10/61; Hûd 11/6; er-Ra'd 13/8; el-Hicr 15/4; Tâhâ 20/52; el-Hacc 22/70; en-Neml 27/75; el-Fâtır 35/11; el-Hadîd 57/22.

³¹ en-Nisâ 4/103.

³² el-Mutaffifin 83/7-9; 18-20.

³³ el-Bakara 2/213. Ayrıca bk. F. Krenkow, "Kitap", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1957), 5/829.

³⁴ Bk. Hidayet Aydar, "Kur'ân'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levhi Mahfuz", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 63-141; Hasan Hüseyin Çibuk, *Kur'ân'da Kitap Kavramı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); Halim Öznurhan, *Kur'ân'da Kitap* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Nurdoğan Türk, *Kur'ân'da Kitap Kavramı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001); Mücteba Altındaş, *Kur'ân'da Kitap Kavramı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

³⁵ Bk. Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/2000), 31/137; Mâverdî, *Tefsîru Mâverdî*, 6/256; Süyûtî *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/489; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/141-142; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/519; Adam, Baki, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrât'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 9/1-2-3-4 (1996), 168

³⁶ Tuğba C. Özkartal, "Eskiçağda Yazı, Kitap ve Kütüphanenin Oluşum Süreci; Günümüz Eğitimine Katkıları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2015), 378.

³⁷ Georges Jean, *Yazı İnsanlığın Belleği* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 41.

³⁸ Nuray Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, 211-213.

³⁹ Özkartal, "Eskiçağda Yazı, Kitap ve Kütüphanenin Oluşum Süreci", 378.

⁴⁰ Özkartal, "Eskiçağda Yazı, Kitap ve Kütüphanenin Oluşum Süreci", 378.

2. İlk Sâhifeler/Suhufu'l-Ûlâ

İlâhî metinlerin bir kısmına, dar hacimli ve az sayıdaki sahifeler anlamında *suhuf*;⁴¹ bir kısmına da geniş ve kapsamlı yazılı bir metin anlamında *kitap* denilmiştir.⁴² Suhuf kitaba göre daha küçük bir kitaptır. Bu sebeple terim olarak suhuf, kutsal yazılar/yazıtlar/metinler anlamına da gelmektedir.

Kur'ân'da suhuf, daha önceki peygamberlere gönderilen semavî kitapları anlatırken de kullanılmıştır.⁴³ Suhuf hem önceki peygamberlere indirilmiş tüm kutsal metinleri içeren genel anlamı⁴⁴ hem de Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ'ya indirilen yazılar sadedinde özel anlamı içermektedir.⁴⁵ Özellikle A'lâ sûresindeki "suhufu'l-ulâ"⁴⁶ tabiri çoğul olup akla pek çok sahîfeyi getirmektedir. "Suhufu'l-ulâ"nın ardından gelen İbrâhîm ve Mûsâ'nın suhufu"⁴⁷ tamlaması tesniye bir ifadedir ki, bu nahiv kuralına göre bir örneklemedir yani bedel-i ba'd'dır. Dolayısıyla suhufun ikiyle mukayyedliği mümkün olmayıp sayısı daha fazladır.⁴⁸

Ebû Zer'den rivayet edilen bir hadîste insanlık tarihi boyunca sahifelerin sayısı 100 olup Hz. Âdem'e 10; Hz. Şît'e 50; Hz. İdrîs'e 30; ve Hz. İbrâhîm'e de 10 sahife indirilmiştir.⁴⁹ Yine aynı hadîsin bir başka versiyonunda 104 kitaptan bahsedilir.⁵⁰ Mezkur rivayetin tuhaf olanı ilk peygamberlerin her sayfası bir kitap olarak sayılırken sayfa sayıları yüzlerce olan büyük kitaplar sadece bir kitap olarak sayılır. Yani, Hz. Âdem'e 10; Hz. Şît'e 50; Hz. İdrîs'e 30; ve Hz. İbrâhîm'e indirilen 10 sahifenin her biri müstakil bir kitap iken Kur'ân, Ahd-i Atik, Zebûr ile Ahd-i Cedid ise sadece birer kitaptır. Küçük kitapların her bir sayfası kitap olarak kabul edilirken büyük kitapların tamamı bir kitap olarak kabul edilir.

Başka bir rivâyette de Hz. Âdem yerine Hz. Mûsâ'ya kitap verilmeden önce 10 sahife indirildiği ifade edilir.⁵¹ Bazı kaynaklarda zayıf olduğu belirtilen bu rivâyet⁵² belli ölçüde Kur'ân'la örtüşmektedir. Zira Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın yazılı kutsal metinleri için suhuf, levha ve kitap lafızları kullanılmıştır. Bu her tabir aynı zamanda Hz. Mûsâ'nın yaşadığı farklı coğrafyalardaki yazı malzemesine de işaret eder. O, Sînâ'da iken O'na indirilen vahiyler levhaya/tablete; Mısırda iken ise suhufa yazılmıştır. Sonra bunların toplu olarak birleştirilmesine ise kitap denilmiştir. Tevrât ise daha sonraki asırlarda tüm İsrâîlî peygamberlerin kitaplarının birleştirilmesine denilmiştir. Türkçe'de Hz. Mûsâ'nın

⁴¹ Tâhâ 20/133; en-Necm 53/36, 37; 'Abese 80/13; el-A'lâ 87/18, 19.

⁴² el-Bakara 2/213.

⁴³ Tâhâ 20/133; en-Necm 53/36-37; el-A'lâ 87/18-19.

⁴⁴ Tâhâ 20/133; el-A'lâ 87/18.

⁴⁵ en-Necm 53/36-37; el-A'lâ 87/19.

⁴⁶ el-A'lâ 87/18.

⁴⁷ el-A'lâ 87/19.

⁴⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.) 9/162.

⁴⁹ Bk.Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/137; Mâverdî, *Tefsîru Mâverdî*, 6/256; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/489; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/141-142.

⁵⁰ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/489.

⁵¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/488, 489; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/323.

⁵² Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/141-142; Elmalılı, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, 8/5768.

Kitabı=Tevrât tanımlaması oldukça yanlış bir kullanımdır. Hz. Mûsâ ve sonraki dönemlerde yazı daha da yaygınlaştığı için O'nun halefi pek çok peygamberin vahiyleri kayda alınmıştır. Ancak O'dan önce de bazı peygamberlerin yazılı kutsal metinleri olmalıdır. Bize göre Kur'ân'da sadece iki; hadîste ise dört suhuftan örneklem olsun diye bahsedilmiştir. Bu örneklemden yola çıkarak diğer suhufu/vahiyleri de Kur'ân bütünlüğü göz önünde bulundurarak bizlerin bilimsel araştırma, akıl ve istidlal yoluyla bir hükme varması istenilmiştir. Zira yapılacak bir arkeolojik çalışmada tabletlere veya taşlara yazılmış kadim bir kutsal kitaba rastlamak neden mümkün olmasın.

Kur'ân'ın genel bütünlüğüne, hadîslere ve tefsir geleneğine bakıldığında Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar yüz binleri bulan peygamber halkası vardır. Bir de tefsir geleneğinde ilk peygamberlerden itibaren (Âdem, Şit ve İdrîs) vahyin zaptedildiği ve yazıya geçirildiği ifade edilir. Ancak büyük ihtimalle ilk dönemdeki bu sahifeler yazılı değil de sözlü vahiylerdir. Tarihin ilk dönemlerinde sözlü olarak vahiy edilen ilâhî haberler, belli bir tarihten sonra kayda alınmış olmalıdır. Belli bir tarihten sonra yapılan bu ameliye Hz. Peygamber'e kadar devam etmiştir. Lakin tarihsel süreç içerisinde bu metinler ya kaybolmuş ya da bir sonraki kutsal kitap içerisinde hükümlerini devam ettirmiştir. Hammurabî Kanunu'nun bazı hükümlerinin Kur'ân ve Tevrât'la aynı olması, kadîm vesikaların da ilâhî kökenli olduğuna işaret eder.⁵³ Bu, Kur'ân'da Tevrât, Zebûr ve İncîl'in bazı hükümlerinin tekrar edilmesi gibi bir şeydir. A'lâ sûresi son âyetlerinde yer alan "suhufu'l-ulâ"⁵⁴ Hz. Peygamber'e kadarki bütün kutsal kitapların hepsi, son âyetteki "İbrâhîm ve Mûsâ'nın suhufu"⁵⁵ da Arapların itikadî üzere oldukları Hz. İbrâhîm ile yine onların yakından tanıdıkları bir peygamber olan Hz. Mûsâ'yı takyit etmektedir. Çünkü "suhufu'l-ulâ"⁵⁶ ifadesi cemi olup İbrâhîm ve Mûsâ"⁵⁷ ise bedel-i ba'd/örnek olsun diye verilmiştir. Elmalılı'ya göre de suhuf sayısı ikiden daha fazladır, âyette sadece iki örnekle yetinilmiştir.⁵⁸

2.1. Kur'ân'da İsmi Geçen Sahifeler

Hadîste suhufun Hz. Âdem, Şit ve İdrîs ve İbrâhîm olmak üzere dört peygambere verildiği ifade edilmekle beraber Kur'ân-ı Kerîm'de sadece iki tane suhuftan bahsedilir. Bu suhuf içerisinde Hz. İbrâhîm'in suhufu hem âyetlerde hem de hadîste geçmektedir. Kur'ân'da Hz. Âdem, Hz. Şit ve Hz. İdrîs'in sahifelerine ise yer verilmez. Bunun yerine Hz. Mûsâ'nın suhufundan bahsedilir. Kur'ân'da sadece Hz. İbrâhîm'in ve Hz. Mûsâ'nın sahifelerinin olduğu ifade edilir.

⁵³ Filiz Yenişehirlioğlu, *Kültür Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014), 27.

⁵⁴ el-A'lâ 87/18.

⁵⁵ el-A'lâ 87/19.

⁵⁶ el-A'lâ 87/18.

⁵⁷ el-A'lâ 87/19.

⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, 9/162.

2.1.1. Hz. İbrâhîm'in ve Hz. Mûsâ'nın Suhufu

Kur'ân Hz. İbrâhîm'in suhufu olduğunu haber verir. Hz. İbrâhîm'e sahifelerin Ramazan ayının ilk gecesinde indirildiğine dair rivayetler vardır.⁵⁹ İçeriğine tam olarak vakıf olamadığımız bu sahifelerin Kur'ân gibi dört ana esas etrafında döndüğünü anlamak çok zor olmasa gerektir. Zira tüm ilâhî kitaplar, tevhid, nübüvvet, ahiret ve muamelât ile ahkâm esaslarını ihtiva etmektedir. Nitekim Necm ve A'lâ sûresi âyetlerine bütüncül olarak bakıldığında ilk sahifeler ile Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ sahifelerinin içerdiği hakikatler bu minvaldedir.⁶⁰ Bu sebeple peygamberlerin getirdiği temel esaslar, hep aynı hakikati vurgulamıştır. Nitekim Necm sûresi'nde şöyle buyrulur:

"Yoksa o Mûsâ'nın ve vefalı İbrâhîm'in sahifelerinde bulunan şu hakikatler hakkında haberdar olmadı mı ki: Hiçbir kimse başka bir kimsenin günah yükünü çekemez. İnsan, ancak çalışma ve emeğinin karşılığında başka şey elde edemez. Bu emeğinin karşılığı da ileride görülecektir. Emeğinin karşılığı kendisine eksiz olarak verilecektir."⁶¹ (en-Necm 53/36-44).

Âyette ifade edildiğine göre, herkes kendi amelinden sorumludur. Hiç kimse diğer bir kimsenin cezasını çekemez. Herkes çalışmasının karşılığını görecektir ve hiç kimse de yapmadığı bir iş için karşılık alamayacaktır.⁶² Her ne kadar Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrâhîm'in suhufu hakkında açıkça bilgiler bulunmasa da yukarıdaki Necm sûresi âyetlerine benzer bazı ifadelere rastlanılır.⁶³ Yine Tevrat'ta, Hz. Mûsâ'ya nispet edilen bölümlerde de yukarıda geçen Kur'ânî hükümlere benzer ibareler vardır.⁶⁴ Necm sûresinde Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ'nın suhufunun mahiyeti ile ilgili olarak şöyle devam edilir:

"Rahime bırakılan atılan spermden/nutfeden erkek ve dişi çiftini yaratan öldükten sonra yeniden dirilten, O'dur. İnsanı zengin ve kanaat sahibi yapan da O'dur. Müşriklerin kulluk yaptığı Şi'râ yıldızının Rabbi de O'dur. Önceki Âd halkını helak eden de O'dur. Semûd ulusunu yok edip geriye hiçbir şey bırakmayan da O'dur. Daha önce Nûh halkını yok eden de O'dur. Çünkü onlar çok zalim, çok azgındılar. Altı üstüne getirilen (Lût kavminin) kentlerini yerle bir etti. Onları ne acılar, ne kötülükler, neler kuşattı neler!" (en-Necm 45/54). A'lâ sûresinde ise şöyle buyrulur: "Sizler ancak dünya hayatını ve nimetlerini tercih ediyorsunuz. Aslında âhiret saadeti daha hayırlı ve daha ebedîdir. Bu, gerçekler önceki sahifelerde, İbrâhîm ile Mûsâ'nın sahifelerde de bildirilmiştir" (el-A'lâ 87/16-19). Kur'ân'da peygamberlerin kıssaları ve kavimleriyle yaşadıkları diyaloglar incelendiği zaman, kadim sahifelerin içeriğini belli ölçüde anlamak mümkündür.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/107.

⁶⁰ el-Bakara 2/124; en-Nahl 16/123; el-Fâtır 35/18; Yâsin 36/12; et-Tevbe 9/105.

⁶¹ en-Necm 53/36-44; benzer âyetler için bk. el-Bakara 2/124; en-Nahl 16/123; el-Fâtır 35/18; Yâsin 36/12; et-Tevbe 9/105.

⁶² Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1987), 6/32.

⁶³ *Kitâb-ı Mukaddes*, II. Tarihler (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), 25/4.

⁶⁴ Tesniye 5/9; 24/16;

2.2. Kur'ân'da İsmi Geçmeyen Sahifeler

Her ne kadar Kur'ân'da zikredilmese de bazı rivayetlerden yola çıkarak müfessirler Hz. Âdem, Şit ve İdrîs gibi peygamberlere sahifeler verildiğini ifade ederler. Hatta bazı kaynaklar, buna bir de Hz. Şuayb'ın suhufunu ilave eder. Bu çalışmada Hz. Âdem, Şit ve İdrîs'e suhufun indirilmesi şüpheli olduğu için suhuf meselesi kavramının kullanılması uygun görülmüştür.

2.2.1. Hz. Âdem'in Suhufu Meselesi

Hz. Âdem, peygamber olduğu için ilk insan toplumunun teşekkülünde vahyin temel teşkil ettiğini anlamak mümkündür. Hz. Âdem'e vahiy indirildiği de göz önüne alındığında bu durum daha iyi anlaşılır. Bazı kaynaklarda belirtildiği üzere Hz. Âdem'e indirilen vahiyler bizzat kendisi tarafından yazılmıştır.⁶⁵ Bu rivayetlere temkinli yaklaşmakta fayda vardır. Zira Hz. Âdem, bir peygamber olsa bile tarihin başlangıcında yazının olması biraz mantıklı görünmemektedir. Çünkü sünnetullah gereği pek çok uygulama, insanların ihtiyaçları neticesinde ve tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış olmalıdır. Diğer yandan ilk dönem yazı olmasa bile modern tarihin ifade ettiği gibi Hz. Âdem döneminde insanlığın yaşadığı bir illiklikten bahsetmek İslâm'a göre tutarsızdır. Çünkü Hz. Âdem'e suhuf verilmese bile O'na vahyedildiği kesindir. Zira O, peygamber olarak seçilmiştir. “ كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ” “insanlar önceden tek bir ümmetti” (el-Bakara 2/213) âyetindeki, *ümmet* kelimesinin anlamına bakıldığında, *insanların ortak bir din, emir, zaman ve mekân etrafında toplandıkları anlaşılır*.⁶⁶ Diğer yandan bu âyete bakarak ilk insanın, günümüzdeki gibi olmasa bile basit bir sosyal yapılanma içinde olduğu söylenilebilir. Çünkü Yüce Allah, Hz. Âdem'e indirdiği vahiyde, hem kendisinin hem de çocuklarının nasıl yaşamaları gerektiği konusunda bazı emir ve yasaklar koymuştur. Ancak bunlar büyük ihtimalle yazılı değil de sözlüdür. Bu durum Kur'ân bütünlüğü içerisinde daha iyi anlaşılır. Özellikle A'lâ sûresinde Yüce Allah, evrensel ilkelerden bahsederken bunların bütün vahiy ve kutsal kitaplarda aynı olduğunu vurgulamış,⁶⁷ ancak örneklendirmede Arapların aşına olduğu iki kitapla, -Hz. İbrâhîm ve Mûsâ'nın kitaplarıyla- yetinmiştir.⁶⁸ Bir diğer nokta da âyetlerde ilk defa suhuf ve kitap ifadeleri, Hz. İbrâhîm ve ondan sonraki peygamberler için kullanılmaya başlanmıştır. Yani Kur'ân'da ilk dönem peygamberler için sadece vahiy kavramı kullanılırken Hz. İbrâhîm'le birlikte vahye ilaveten suhuf, zübur ve kitap kelimelerinin kullanıldığı görülür. Bu da “kitabetin Hz. İbrâhîm'le mi?” başladığını sorusunu akla getirmektedir.

Kur'ân'a göre ilk kitabın Hz. Âdem'le beraber başladığını söylemezsek bile ilk vahyin ilk insanla başladığını çok rahat bir şekilde ifade edebiliriz. Yüce Allah, Hz. Âdem ve Havva'ya hitaben: “Dedik ki: “İnin oradan hep birlikte! Hangi vakit Ben'den size doğru yolu bildiren bir kılavuz gelir de kim ona tabi olursa, onlara hiç bir korku yok, onlar hiç

⁶⁵ Ebû Cafer İbn Cerir et-Taberî, *Tarihü't-Taberî: tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Beyrût: Dâru Süveydan, 1388/1967), 1/75 Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbn Esir, *Kâmil fi't-tarih* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabi, 1386/1965), 1/47.

⁶⁶ İsfehânî, *Müfredât*, 23.

⁶⁷ el-A'lâ 87/18.

⁶⁸ el-A'lâ 87/19.

üzülmeyecekler de” buyurmuştur (el-Bakara 2/38). Bu âyet, Yüce Allah’ın insanı dünyada ilk indirdiği andan itibaren sahipsiz ve başıboş bırakmadığının ve ona hitap ettiğinin delilidir.

İnsanlık hayata İslâm’la başlamıştır. Hz. Âdem’in çocukları belli bir süre babaları tarafından bildirilen hak din üzere yaşadıkdan sonra zamanla bu hak dinin tahrifi sonucu yeni dinler oluşturmuşlardır.⁶⁹ Hz. Âdem’in nesli arasındaki ilk sapma, Kur’ân’da bildirildiği üzere iki oğlulla alakalıdır.⁷⁰

Âyette ifade edildiği gibi kıskançlık yüzünden Hz. Âdem’in iki oğlundan biri diğerini öldürmüştür.⁷¹ Hz. Âdem’in bu iki oğlunun hâdisesinin yorumunda müfessirlerin Kitab-ı Mukaddes’ten ileri derece etkilendikleri görülür.⁷² Oysa Kur’ân ve hadîste bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmamış, çocukların adından da bahsedilmemiştir. Ancak bir hadîste, “Hiç bir Âdemoğlu zulümle öldürülmez ki, onun kanından (günahından) Âdem’in ilk oğluna da bir pay ayrılmamış olsun. Çünkü bu cinayeti âdet edenlerin önderi odur” buyrulur.⁷³ Hadîste fazla ayrıntıya girilmese de bazı müfessirler, ilk ayrılmanın Kabil’in Habil’e zulmetmek istemesi sonucu ortaya çıktıklarını belirtirken bazıları da çobanlık yapan Habil’in koyunlarının en iyisini kurban ettiğini, çiftçilik yapan Kabil’in, cimri davranarak kötü başakları kurban olarak sunduğunu ilkinin kabul; ikincisinin kabul edilmemesi sonucu kıskançlık kaynaklı olduğunu belirtirler.⁷⁴ Böylece Kabil’le birlikte doğru yoldan sapılmış ve ilk toplumda ihtilâflar görülmeye başlamıştır.

2.2.2. Hz. Şit’in Suhufu Meselesi

Kur’ân’da ismi geçmemekle beraber Hz. Âdem’den sonra gönderilen peygamberlerden ilki, Hz. Şit’tir. Bazı kaynaklarda ifade edildiğine göre Yüce Allah, O’na elli sayfalık bir kitap indirmiştir.⁷⁵ Bu sahifelerde hikmet, hesap ilmi, bazı eşyaların yapımı ile ilgili bilgiler, kimya ve gündelik bilgiler vardır. Hz. Şit döneminde insanlar çoğalıp dünyanın her tarafına yayılmaya başlamıştır. Bu yayılmayla beraber birbirinden uzaklaşan insanlar hak dinden de uzaklaşmaya başlamıştır. Hz. Şit onları Yüce Allah’ın emirlerini bildirip iman etmeye çağırmıştır. Bu davetlerde de Hz. Âdem’de olduğu gibi büyük ihtimalle sözlü vahiy kullanılmıştır. Zira bu dönemde yazının icat edilmesini, ona isnat edilen sahifelerin gerçekliğini kuşkuyla karşılamak; ancak Hz. Şit’e vahiy edilmesini makul karşılamak gerekir.

⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1/228.

⁷⁰ el-Mâide 5/27, 28; Mukayese için bk. Tekvîn 4/3-12; Makkabe 7/11.

⁷¹ el-Mâide 5/27, 28.

⁷² Tekvîn 4/3-12; Makkabe 7/11.

⁷³ Buhârî, “Cenâiz”, 33; “Enbiyâ” 1; “Diyat”, 2; Ahmed b. Hanbel, 1: 383, 430, 433; Hüseyin b. Mübarek Zebîdî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi*, çev. A. Naim, K. Miras (Ankara: Diyanet Yayınları, 1985), 9/83.

⁷⁴ Ebû Cafer İbn Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle 1423/2000), 10/201-205; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/337.

⁷⁵ Taberî, *Târih*, 1/76; İbn Esîr, *Kâmil*, 1/47. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/137; Mâverdî, *Tefsîru Mâverdî*, 6/256; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/489; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/141-142.

Hız. Şit'e vahiy indirilmiştir. Ona indirilen vahyinin mahiyetini anlamak hiç de çok zor olmasa gerektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî kitaplarının aynı kaynaktan geldiğini, ortak adının zikr olduğunu, zaman ve mekan göre Şer'î noktalarda bazı fark ve ayrıntılar olsa da vahiylerin imanî meseleler ile özde aynı olduğunu haber vermektedir. Bize göre Hız. Şit'in vahyinin ana gayeleri, diğer kitaplarda olduğu gibi tek Allah, peygamber ve ahiret inancı ile ibadet konularını içermektedir.

2.2.3. Hız. İdrîs'in Suhufu Meselesi

Hız. İdrîs, ilk dönem peygamberlerdendir. Kur'ân'da Hız. İdrîs hakkında dört âyet nazil olmuştur. Müfessirlere göre Hız. İdrîs'in gerçek adı Uhnuh/Enoch'dur ve Hız. Nûh'un üçüncü kuŐak dedesidir. Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen Hanok'un Hız. İdrîs olduğu ileri sürülür.⁷⁶ Hız. İdrîs'ten önceki insanlar deri ile örtünürken O, ilk defa elbise dikmiŐ ve giymiŐtir. Ona otuz sahifelik bir kitap indirilmiştir. O, ilk defa kalemle yazı yazmıŐ, astronomi ve matematik alanında çalıŐmalar yapmıŐtır.⁷⁷ O'nunla ilgili olarak âyetlerde Şöyle buyrulur: "Kitapta İdrîs'i de zikret. Őüphesiz ki o da doğruluk timsali bir peygamberdi.⁷⁸ "Biz onu üstün bir makama yücelttik" (Meryem 19/57). Müfessirler bu âyetleri delil göstererek Hız. İdrîs'in miraca çıktığını ifade ederler.⁷⁹ Benzer yorumlar Kitab-ı Mukaddeste de yer alır.⁸⁰ Bir diğer âyette de Şöyle buyrulur: "İsmail'i, İdrîs'i ve Zülkifi de an. Onların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onların hepsi gerçekten güzel kimselerdi"⁸¹ Hız. Peygamber (s.a.s), "Ben (Mirac gecesinde) dördüncü semada İdrîs ile karŐılaŐtım. Cebrail bana: "Bu İdrîs'tir. Ona selam ver" dedi. Ona selam verdim, O da benim selamımı aldı. Sonra bana: "Merhaba salih kardeş, salih peygamber" dedi" buyurmuştur.⁸²

Kur'ân ve sahih hadîslerde Hız. İdrîs'in sahifelerinden bahsedilmez. Ancak tefsirlerde bu konuda bazı rivayetlere rastlamak mümkündür. Taberî, kendilerine özel suhuf veya kitap indirilmeyen peygamberlerin tebliğ görevinde, bir önceki suhuf veya kitabın hükümlerine tabi olduklarını ifade eder.⁸³ Hız. İdrîs de peygamberliğinin ilk dönemlerinde Hız. Şit'in Őeriatına tabi olmuştur. Ancak daha sonra Yüce Allah, ona yeni bir Şeriat vermiŐ ve otuz sahife indirmiştir. O bu sahifelerin kâtipliğini yapmıŐ, onları yazıya geçirmiŐtir. Hız. Âdem'den sonra ilk defa eli kalem tutup yazı yazan o olmuştur.⁸⁴ Eğer kitabetin Hız. Âdem'le baŐladıđı kabul edilirse Hız. İdrîs'in yazması onu biraz daha geliŐtiren anlamında olmalıdır. Zira İdrîs isminin d-r-s'den türemiŐ olması da bunun doğru olabileceğini akla getirmektedir.⁸⁵

⁷⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/233.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/233.

⁷⁸ Meryem 19/56; Karşılaştırma için bk. Tekvîn 5/24.

⁷⁹ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 17: 346; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/550.

⁸⁰ Karşılaştırma için bk. Tekvîn 5/24.

⁸¹ el-Enbiyâ 21/85, 86.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/209; Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 42; "Bedu'l-halk", 6; Müslim, *Sahîh*, (Beyrût: Dâru l-hyâi Tûrâsi'l-'Arabî, ts). "İman", 74.

⁸³ Taberî, *Tarih*, 1/95.

⁸⁴ Taberî, *Tarih*, 1/95.

⁸⁵ Taberî, *Tarih*, 1/97.

Kitabet konusunda yukarıdaki rivayetler ile İslâm bilim tarihindeki eserlere bakıldığında yazı ve suhufu alakalı rivayetlerde bazı tutarsızlıklar vardır. Özellikle de “Hz. Âdem’den sonra ilk kalem tutup yazı yazan Hz. İdrîs’dir”⁸⁶ rivayetleri bir hayli tutarsızdır. Zira kaynaklarda bir yandan ilk yazı yazan ve suhuf indirilenin Hz. Âdem olduğu ifade edilirken diğer yandan da (bazı kaynaklara) ilk yazı yazanın veya ilimleri tasnif edenin Hz. İdrîs olduğu belirtilmektedir.⁸⁷ Bununla birlikte Kur’ân’da Hz. Âdem’in oğullarından ve kaynaklarda da Hz. Şit’in suhufundan bahsedilirken, bunların yazı yazmalarından hiç bahsedilmez.

Hz. Âdem’den sonra ilk yazan Hz. İdrîs’tir ifadesi Hz. Şit’in yazmadığını belirtir. Diğer yandan da “Hz. Âdem’den sonra ilk kalem tutup yazı yazan Hz. İdrîs’tir” ifadesi ise Hz. Âdem’den Hz. İdrîs’e kadar hiçbir kimsenin yazmadığı anlamına gelir. Yine de biz, başta Fenikece, Arapça, Ârâmîce ve İbrânîcede olmak üzere tüm Sâmi kavimlerinde; Mısır hiyerogliflerinde, Latince ve Yunanca olmak üzere Batı dillerinde; Orhun abidelerinde, Yenisey ve Talas alfabesinde hatta Çin alfabesindeki benzerliklerden dolayı harflerin⁸⁸ ve yazının mucidinin Hz. İdrîs, olabileceğini yadsımıyoruz. Modern bilimin alfabeyi, mağara resminden Mısır hiyerogliflerine, oradan da çivi yazısı ve sembolik alfabe dönüşümüne de şüpheyle karşılıyoruz.⁸⁹ Bilimsel olarak da sembolik alfabenin resme, hiyeroglife ve çivi yazısına önceliği olabilir ki ilk gemi/Nûh’un gemisi körüklü bir gemi olarak yapılmış onu daha sonra basitleri takip etmiştir. Yazının da böyle olabileceği ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü Güney Arabistan’da Fenike alfabesine benzer Araplara özel *müsned* yazısı vardır.⁹⁰

Her döneme kendi özellikleri içinde bakılmalıdır. Günümüz bakış açısına göre sıradan görülen yazma işi acaba ilk dönemlerde bu kadar basit mi idi. Hatta yazı insanoğluna bir lütuf olarak mı verildi yoksa tarihsel süreç içerisinde ihtiyaçlara binaen mi icat edildi. Ancak bilimsel verilere bakıldığında yazı mağara resimlerinden evrilerek resim yazısına sonra da sembol yazısına dönüşmüştür. Örneğin ilkel kabileler hala değişik resimlerle anlaşırken, uzak doğuda resim yazısı, Batı Asya, Avrupa ve Amerika’da ise sembolik yazı kullanılır. Ancak tüm yazı çeşitlerinde benzerlikler vardır. Modern bilim açısından kitabetin tarihine bakıldığında da yazının belli resimlerden sembolleşerek tedricen geliştiği ifade edilir.⁹¹ Zira bunun tersi de mümkündür. Yazı Nûh’un gemisinde olduğu gibi doğrudan ilâhî bir lütufla mükemmel şekilde; ya da dolaylı bir lütufla da öğretilir. Hatta sadece insan iradesinin bir sonucu da olabilir.

2.2.4. Hz. Şuayb’ın Suhufu Meselesi

Kur’ân’da ismi çokça zikredilip ancak kendisine kitap verildiği açıkça belirtilmeyen peygamberlerden birisi de Hz. Şuayb’tir. En’âm sûresinde 85-89 âyetlerde

⁸⁶ Taberî, *Tarih*, 1/95.

⁸⁷ Muhammed b. Ahmed Nişancızade, *Mir’ât-ı Kâinât*, nşr. A. Faruk Meyan (İstanbul: Berekât Yayınları, 1987), 1/124-128.

⁸⁸ İsmail Durmuş, “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 16/160.

⁸⁹ Yenişehirlioğlu, *Kültür Tarihi*, 26.

⁹⁰ Durmuş, “Harf”, 16/161.

⁹¹ Yenişehirlioğlu, *Kültür Tarihi*, 26.

yaklaşık yirmiye yakın peygamber zikredilip bunlara *kitap*, hikmet ve nübüvvet verildiği anlatılır, ancak burada Hz. Şuayb'in adı zikredilmez. Kur'an'ın diğer âyetlerine bakıldığında Hz. Şuayb'e peygamberlik verilmiştir. Ona peygamberlik verilmiş lakin açıkça kendisine bir kutsal kitap isnat edilmemiştir. Buna rağmen bazı kitaplarda ona da suhuf verildiğinden bahsedilir ve delil olarak da bir hadîs gösterilir.⁹²

Hz. Peygamber (s.a.s) "Kur'an'da ismim *Muhammed*; İncil'de *Ahmed* ve Tevrât'ta da *Ahyed*"dir" demiştir.⁹³ Bu hadîsin kaynağı sahih olmasa da Kur'an'a göre, İncil'de Hz. Peygamber (s.a.s) için *Ahmed* adı kullanılmıştır.⁹⁴ Dolayısıyla hadîsin senedi her ne kadar sağlam olmasa da Kur'an bunu teyit etmektedir. "*Muhammed* ve *Ahmed* isimlerinin her ikisi de *çok övülen* anlamlarına gelmektedir.⁹⁵ İncil'de, Hz. İsa'dan: "Ben de Rab/Baba'dan dileyeceğim ve O size başka bir Parakletos verecek" sözü nakledilir.⁹⁶ Parakletos'u Hıristiyanlar "teselli edici" diye çevirseler de Parakletos, Hz. İsa dönemi dili Arâmîce'de Mawhamana'nın Yunanca karşılığı *Periklitos/çok övülen* kelimesinin bozulmuş şekli olmalıdır. Çünkü Hz. İsa döneminde Yahudiler, Arâmîce konuşmaktadır.

Kutsal kitaplarda Hz. Peygamber'in adları zikredilirken Tevrât ve İncil gibi kitapların yanı sıra Hz. Şuayb'in suhufundan da bahsedilir.⁹⁷ Bazı tarihçi ve araştırmacılar, dört büyük kutsal kitapta, Hz. Peygamber'in Muhammed, Ahmed, Muhtar anlamında Süryânca ve İbrânca isimleri olduğunu; Hz. Şuayb'in suhufunda da isminin, "Muhammed" mânâsında *Müşeffah* olarak geçtiğini ifade ederler.⁹⁸ Zira *Müşeffah*, Kur'an'da "Muhammed"; Tevrât'ta, Münhamennâ, "Nebiyü'l-Haram" ve Himyâtâ ile, Zebûr'da ise el-Muhtar ismiyle aynı anlama gelmektedir. Başka bir rivayete göre de Hz. Peygamber'in adı, Tevrât'ta el-Hâtemü'l-Hâtem, Tevrât ve Zebûr'da müşterek olarak Mukîmü's-Sünne; suhuf-u İbrâhîm ve Tevrât'ta müşterek olarak ise Mazmaz olarak geçer. Bunun yanında Tevrât'ta *Ahyed* isminin geçtiği de belirtirler.⁹⁹

Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ döneminde yaşamıştır. Onun döneminde yazı icat edilmiş ondan daha önce Hz. İbrâhîm'e suhuf verilmiştir. Dolayısıyla İslâm bilim tarihinde Hz.

⁹² Ebu'l-Fadl Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 1/234; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-şifâ li Kâdî İyâz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 1/496-498; Yusuf b. İsmail Nebhânî, *Huccetullahi 'ale'l-âlemîn* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts), 112-115; Ali b. Burhâneddîn el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts), 1/214.

⁹³ Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/218; Muhammed b. Ali Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdûa*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemân (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1392/1972), 326; Ali b. Muhammed b. Arrak Kinânî, *Tenzîhu's-Şerîati'l-merfûa* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 1/338; Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 1415/1995, 1/336; Ebû Ahmed Abdullah İbn Adiyy, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 1/337.

⁹⁴ es-Saff 61/6.

⁹⁵ Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/218; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, 326; Kinânî, *Tenzîhu's-Şerîat*, 1/338; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/336; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, 1/337.

⁹⁶ Yuhanna 14/16.

⁹⁷ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 1/234; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-şifâ li Kâdî İyâz*, 1/496-498; Nebhânî, *Huccetullahi 'ale'l-âlemîn*, 112-115; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/214.

⁹⁸ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 1/234; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-şifâ li Kâdî İyâz*, 1/496-498; Nebhânî, *Huccetullahi 'ale'l-âlemîn*, 112-115; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/214.

⁹⁹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 1/234; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-şifâ*, 1/496-498; Nebhânî, *Huccetullahi 'ale'l-âlemîn*, 112-115; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/214.

Âdem, Şit ve İdrîs kadar meşhur olmasa da ona suhuf indirilmesi ya da ona indirilen vahiylerin kayıt altına alınması daha mantıklıdır. Zira O, hem sembolik yazının en iyi şekilde kullanıldığı Fenike/Kenanî de yaşamış hem de O'nun döneminde yazı bir hayli ilerlemiştir. Bir de o dönemde insanlar günlük hayatlarını yazarken ilâhî haberleri yazmaması biraz abestir. Yine Onun döneminde ticaret gelişmiş, başta Batılılar olmak üzere Fenike/Kenanîler dünyanın pek çok bölgesine ihracat ve ithalat yapmışlardır. Hatta onlar bu alış-verişlerinde haddi aşmışlardır. Yüce Allah, onlara Hz. Şuayb'i göndererek pek çok defa uyarmıştır.¹⁰⁰ Ticaretin geliştiği yerde yazının gelişmemesi mümkün değildir. Ancak İslâmiyet öncesi Araplar da tacir olmalarına rağmen ezbere daha çok değer verdikleri için Mekke'de yazı Medyen kadar gelişmemiş denilebilir.

3. Önceki Kutsal Metinler/Züburü'l-Evvelîn

Kur'ân'da kutsal kitaplar için bir de zübûr/kutsal metinler kelimesi kullanılır. Zebûr'dan ayrı olarak "zibr" kelimesinin çoğulu olan zübûr, kutsal metinler anlamına gelmektedir.¹⁰¹ Âyetlerde beyan ve kitap kelimesi ile birlikte kullanılan zübûr kelimesi suhuf ve kitaplar dışında başka kitapların da olabileceğini akla getirmektedir.¹⁰² Tivrât İsrâîlî peygamberlerin kitaplarının genel adı iken zübûr da Hz. Mûsâ'dan sonra İsrâîlî peygamberlere verilen kutsal metinlerinin her birine işaret eder. Zira zübûr, çoğul sigası olarak kutsal metinler anlamına gelmektedir. Aynı kökten türeyen Zebûr kelimesi ise sadece bu metinlerden biri olup Hz. Dâvûd'a verilen kutsal kitabın özel adıdır. Kısaca zübûr Hz. Dâvûd ve O'ndan sonraki peygamberlere verilen kutsal metinler anlamına gelmektedir denilebilir. Zübûr kelimesinin Türkçe en güzel karşılığı "Kutsal Metinler"dir. Diğer yandan zübûr kelimesi Kur'ân'da, suhuf ve kitap dâhil tüm kutsal metinlerin genel adı olarak da kullanılmaktadır. Kur'ân'da zübûr, özel olarak sifir anlamında Hz. Mûsâ, Dâvûd ve İsrâîlî peygamberlerin adı zikredilmeyen kutsal metinleri anlamına gelirken genel olarak da Hz. Âdem'den sonra tüm peygamberlere verilen kutsal metinler anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu bölümde suhuf ve kitaplar dışındaki diğer ilâhî metinlere değinilecektir.

Özellikle bir âyette yer alan önceki kitaplar/züburü'l-evvelîn Tivrât, Zebûr ve İncîl gibi büyük kitapların dışında başka kitaplara da işaret etmelidir. Zira Yüce Allah, Kur'ân'da tarih boyunca çok sayıda peygamber gönderdiğini bildirmektedir.¹⁰³ Ancak âyetlerde herhangi bir sayıdan bahsedilmez. Bir hadîste peygamberlerin sayısının 124 bin olduğu zikredilip 315'nin resûl olduğu haber verilir.¹⁰⁴ Bunu destekler mahiyetinde âyetlerde şöyle buyrulur:

"Biz senden önce de çok sayıda peygamber gönderdik. Onlardan bir kısmını sana anlattık, bir kısmını ise anlatmadık" (el-Mü'min 40/78). Bu âyete bakıldığında peygamberlerin sayısının bir hayli fazla olduğu ve hepsine vahiy indirildiği bildirilir.

¹⁰⁰ el-A'râf 7/85; Hûd 11/84, 85; eş-Şuarâ 26/180-183.

¹⁰¹ Feyrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muhtâ*, 509.

¹⁰² Bk. Âli İmrân 3/184; en-Nahl 16/44; el-Mü'minûn 23/53; el-Fâtır 35/25; el-Kamer 54/43, 52.

¹⁰³ el-Mü'min 40/78.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/266.

“Nûh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrâhîm’e, İsmâîl’e, İshâk’a, Yâkub’a ve torunlarına, İsâ’ya, Eyyûb’a, Yûnus’a, Hârûn ve Süleymân’a da vahyettik. Dâvûd’a da Zebûr’u verdik. Hallerini sana daha önce bildirdiğimiz çok sayıda peygamberler gönderdik. Hallerini sana bildirmediğimiz çok sayıda peygamberler de gönderdik. Allah Mûsâ’yla da kelimelerle konuştu” (en-Nisâ 4/163).¹⁰⁵

Peygamberlere vahyedildiği konusunda tefsirlerde bir problem yoktur. Ancak mesele bu vahiylerin ne kadarının yazıya geçirilip geçirilmediğidir. Bu konuda bazı âyetlerden bilgi devşirmek mümkündür. Yukarıda ki âyetlere bakıldığında pek çok peygamberin kitabı olduğu anlaşılır. İsmi zikredilen peygamberlerin İsrâîlî olmalarından dolayı da en azından onların vahiylerinin Kitab-ı Mukaddes içerisinde mündemiç olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Yüce Allah, hem Müslümanlara hem de Ehl-i kitab’a tanıdıkları ve aşına oldukları bir bilgiden yola çıkarak bir âyette şöyle buyurmaktadır:

“Deyiniz ki: “Biz Allah’a, bize indirilen Kur’ân’a, keza İbrâhîm’e, İsmâîl’e, İshâk’a, Yâkub’a ve onun torunlarına indirilene. Aynı şekilde Mûsâ’ya, İsâ’ya özetle tüm peygamberlere Rab’leri tarafından indirilen kitaplara iman ettik (el-Bakara 2/136).¹⁰⁶ Bu âyete bakıldığında “bize indirilen” ifadesi Kur’ân’ı/yazılı bir metni tasdik etmek için kullanılmıştır. Yazılı bir metnin tasdiki de yine yazılı bir metinle olacaktır. Bu da “İbrâhîm’e İsmâîl’e, İshâk’a, Yâkub’a ve onun torunlarına indirilene ve yine Mûsâ’ya, İsâ’ya indirilene iman ettik” ifadeleriyle desteklenmiştir. Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ gibi diğer peygamberler olan İsmâîl, İshâk ve Yâkub’a kitap indirilmiş ki veya onların vahiyleri de kayıt altına alınmış ki bunlar Kur’ân’ın inzaline delil olarak gösteriliyor. Bu durum başka bir âyette şöyle açıklanmıştır:

“İşte onlar, (Nûh, Dâvûd, Süleymân, Eyyûb, Yûsuf, Mûsâ, Hârûn Zekeriyâ, Yahyâ, İsâ, İlyas, İsmâîl, Elyesa, Yûnus ve Lût) kendilerine *kitap*, hikmet, iktidar ve nübüvvet verdiğimiz şahsiyetlerdir” (el-En’âm 6/89). Bu âyete bakılırsa ne suhuf ne de kitaplar dörtle sınırlıdır. Ancak mezkûr kitapların adları birkaçı hariç zikredilmemektedir. Bu peygamberlerle ilgili vahiy ve bu vahiylerin kayıt altına alınması Ehl-i kitab arasında maruf olduğu için Yüce Allah tarafından onların anlayacağı şekilde hitap edilmiştir. Her ne kadar Râzî ve pek çok müfessir tarafından âyetteki *kitap* lafzı, çok bilgi anlamında açıklansa da¹⁰⁷ biz mezkûr kelimenin yaygın anlamına bağlı kalarak onlara inen vahiylerin yazılması olarak anlıyoruz. Çünkü kitap kelimesinde “yazı yazmak, kesinlik kazandırmak” anlamları vardır. Diğer yandan Kitab-ı Mukaddes içerisinde yukarıda adı geçen bazı peygamberlerin özel kitabı vardır. Eğer müfessirlerin Kitab-ı Mukaddes’in manevî tahrifi konusundaki kanaatleri de göz önüne alınırsa bu kitapların aslı ve

¹⁰⁵ Ayrıca bk. el-Mü’min 40/78; Sayılar 12/8.

¹⁰⁶ Ayrıca bk. el-Bakara 2/285; en-Nisâ 4/150.

¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 13/54, 55.

doğruluğu vardır.¹⁰⁸ Kur'ân'a göre Hz. Mûsâ'ya da suhuf/kitap verilmiş, Tevrât verilmemiştir. Zira Tevrât başta Hz. Mûsâ olmak üzere tüm İsrâîlî peygamberlerin ortak kitabının genel adıdır. Zikr kelimesinin Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e (s.a.s) Kur'ân dahil tüm suhuf, kutsal kitap ve vahiylerin ortak adı olduğu gibi. Yukarıdaki âyette ism-i işaretle zikredilen ve öncesinde adları açıkça geçen peygamberlerin hepsine kitap, hikmet ve risâlet verildiği ifade edilmektedir. Râzî (ö. 606/1210) âyette geçen kitabı öncelikle çok ilim, büyük peygamberlere verilen malum kitaplar olarak açıklar. Ancak âyete bakıldığında ne suhuf ne de kitaplar dörtle sınırlıdır. Bize göre Kur'ân'da mezkûr kitapların bir kaçının adı dışında diğerleri açıkça zikredilmemektedir.

Tefsirlere bakıldığında ilgili âyetler açıklanırken pek çok peygambere kitap verildiği ima edilmekte fakat ayrıntıya girilmemektedir.¹⁰⁹ *Kur'ân Yolu* tefsirinde kitap, yukarıda adı geçen peygamberlere verilen ilahî mesajlar olarak tefsir edilmiştir.¹¹⁰ Bizce Kur'ân'da bu kitaplardan ayrıca zikredilmemesi Kitab-ı Mukaddes'te bir bölüm halinde kalmalarından dolayıdır. Kitab-ı Mukaddes, İsrâîloğullarına inen bütün vahiy mecmuası olduğuna göre Zebûr gibi diğer kitaplar da onun içerisinde sadece bir bölüm olarak yer almaktadır. Nitekim Tevrat'ta yukarıdaki âyetlerde bahsedilen peygamberler içerisinde *Eyyûb, Süleymân, Yûnus ve Zekeriyâ* peygamberlerin kitapları mevcuttur. *Danyal, Yuşa* ve *Yaremya* peygamberlerin de sıfırları/kitapları vardır. Diğerleriyle ilgili olarak da pek çok ifade ve bilgi yer almaktadır. Zira Yüce Allah'ın kadîm topluluklara onların bilmediği ve anlamadığı argümanlar sunması akılca ve belağatça uygun değildir.

Kitap verildiği bildirilen peygamberler arasında Yahya ismi de geçmektedir. Sâbiîler arasında Hz. Yahya'nın özel bir konumu vardır.¹¹¹ Kur'ân'da ehl-i kitapla beraber zikredilen¹¹² Sâbiîler'in kutsal kitapları da mevcuttur.¹¹³ İbn Abbas, Sâbiîliğin bir Hıristiyan mezhebi olduğunu ifade etmiş ancak fikhî konularda Ehl-i kitap dışında bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Mücahid b. Cebr de Sâbiîliğin Yahudilik ile Mecûsîlik arasında bir mezhep olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ Fikhî ekoller arasında ihtilaf olsa da Ebû Hanife, Sâbiîler'in Ehl-i kitaptan olup Zebûr okuduklarını belirtmektedir. Ona göre Sâbiîler'in kestiklerinden yenilebilir, kızlarıyla da evlenilebilir.¹¹⁵ Bu sebeple Sâbiîliğin ilk önceleri kutsal bir kitaba sahip olduğu ancak zamanla kitaplarının Tevrât ve İncîl'den daha fazla tahrif edildiği söylenebilir.

¹⁰⁸ Bk. Ferruh Kahraman, "Tefsîr'de Kitab-ı Mukaddes'in Tahrîfi Meselesi: I" *DEU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41/1 (Ekim 2015), 189-212; Ferruh Kahraman, "Tefsîr'de Kitab-ı Mukaddes'in Tahrîfi Meselesi: II" *DEU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41/1 (Ekim 2015), 213-242.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/54, 55; Elmalılı, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, 3/458; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (İstanbul: Hikmet Yay., ts.), 14/ 318.

¹¹⁰ Hayrettin Karaman, vd., *Kur'ân Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 2/437.

¹¹¹ Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 35/341.

¹¹² el-Bakara 2/62; el-Mâide 5/69; el-Hacc 22/17.

¹¹³ Şinasi Gündüz, *Sâbiîler: Son Gnostikler* (Ankara: 1995), 53-63; Gündüz, "Sâbiîlik", 342.

¹¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- mesîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994),1/92; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Riyâd: Dâru'l-'Alemlî'l-Kütüb,1423/2003), 1/434;

¹¹⁵ Ebû Bekir Cessâs, *Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1985), 3/113.

Kur'ân'da Ehl-i kitap, Sâbiîler ve müşriklerle beraber bir de Mecûsîlerden zikredilir.¹¹⁶ Bu âyette müşriklerden ayrı olarak Mecûsîlerden bahsedilmesi inanç konusunda onların müşriklerden farklı olduğuna işaret eder. Hz. Peygamber de Mecûsîler için "Onlara Ehl-i kitap muamelesi yapın" buyurmuştur.¹¹⁷ Hz. Peygamber (s.a.s) Yemen ve Hecer Mecûsîlerini Ehl-i kitap gibi cizyeye bağlamış fakat kestiklerinin yenilmemesi ve kadınlarıyla da evlenilmemesini emretmiştir.¹¹⁸ Mecûsîler'in Avesta adında bir de kutsal kitapları vardır. Hatta bu kitap ilk önce derilere yazılmıştır.¹¹⁹ Bu da akla suhufu getirmektedir.

Kur'ân'da ayrıca Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ dışında başka peygamberlere sahife ve kitaplar verildiği bir başka açıdan zübur kelimesiyle de ifade edilir. "Zaten senden önce açık belgeler, mucizeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitaplar getiren çok sayıda peygamberlere de yalancı denilmişti" (Âl-i İmrân 3/184).¹²⁰ Vehbi Efendi, (ö. 1949) tefsirinde daha çok kitap ve sahife denildiği zaman Tevrât ve İncîl üzerine vurgu yaparken bu âyetin tefsirinde pek çok peygambere suhuf verildiğini ifade eder.¹²¹ Diyanetin tefsirinde, burada daha pek çok kitap verildiğinden bahsedilir.¹²² "Şevkânî, (ö. 1250/1834) ve İbn Aşûr (ö. 1393/1973)'a göre bu âyet başka kitaplara işaret eder.¹²³ Vehbî Efendi burada öncekileri kitapları ifadesinde sadece "kütüb-ü sabıka demekle yetinmiş daha pek çok sayıda kitapların olacağına işaret etmiştir.¹²⁴ Bu konuyla alakalı başka bir âyette de şöyle buyrulur:

"Eğer seni yalancı olarak kabul ederlerse sakın üzülme. Bu sadece senin başına gelen bir şey değildir. Daha önceki kavimler de gerçeği yalan saymışlardı. Peygamberleri onlara apaçık belgeler, kitaplar ve özellikle rehber olan bir kitapla gelmişlerdi" (el-Fâtır 35/25). Vehbi Efendi burada da pek çok suhufun varlığını kabul eder.¹²⁵ Diyanet tefsirinde de üç büyük kitabın dışında başka kitapların varlığına da işaret edilir.¹²⁶

4. Büyük Kitaplar/Tevrât, Zebûr ve İncîl

Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî kitapların Hz. Nûh ve Hz. İbrâhîm'in soylarına verildiğini bildirir: "Biz Nûh'u, İbrâhim'i peygamber olarak gönderdiğimiz gibi, nesillerine de kitap ve peygamberlik verdik. Onlardan bazıları doğru yolu bulsa da, çoğunluğu tamamen yoldan çıkmışlardı" (el-Hadîd 57/26). Kur'ân'da Hz. Mûsâ'ya,¹²⁷ Hz. İsâ'ya,¹²⁸ Hz.

¹¹⁶ el-Hac 22/17.

¹¹⁷ İmam Malik, *Muvatta* (Amman: Arvika li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1438/2017), "Zekât", 42.

¹¹⁸ Şinasi Gündüz, "Mecûsîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 28/279, 280.

¹¹⁹ Gündüz, "Mecûsîlik", 28/280-282.

¹²⁰ Benzer âyetler için bk. en-Nahl 16/44; eş-Şuarâ 26/196; el-Fâtır 35/25; el-Kamer 54/43.

¹²¹ Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-beyân* (İstanbul: Üç dal Neşriyat, 1966), 2/801.

¹²² Karaman ve vd. *Kur'ân Yolu*, 1/728, 729.

¹²³ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/135; 6/321; İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Dimeş-Beyrût: Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, ts.), 19/191, 192.

¹²⁴ Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-beyân*, 10/3953.

¹²⁵ Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-beyân*, 11/4577.

¹²⁶ Karaman ve vd. *Kur'ân Yolu*, 4/174.

¹²⁷ el-Bakara 2/ 53, 87; el-En'âm 6/91, 154; Hud,11/110; el-İsrâ 17/2; el-Mü'minûn 23/49; el-Furkân, 25/35; el-Kasas, 28/43; es-Secde 32/23; el-Fussilet 41/45.

Dâvûd'a¹²⁹ ve diğer bazı peygamberlere kitap verildiğinden söz etmekte fakat bu kitapların birçoğundan ismen bahsetmemektedir. Bunlardan bahsedilmemesinin sebebi suhuf olmalarından kaynaklanmış olmalıdır. Kur'ân'dan öğrenildiği kadarıyla geniş çaplı ilk büyük kitap Tevrât'tır. Diğer ismi zikredilen kitaplar ise Zebûr ve İncîl'dir.

4.1. Tevrât

Terfsîrde Tevrât'ın Hz. Mûsâ'ya indirilen kitap olduğu kabul edilir ve Kur'ân-ı Kerîm'de on altı âyette, on sekiz defa geçmektedir. Bu âyetlerde "Tevrât"ın anlamı ve kapsamı açık olarak anlatılmaz. Âyetlerde "Tevrât"ın İsrailoğullarına indirildiği açık olarak anlaşılacakla beraber Hz. Mûsâ'nın kitabı olduğu açık değildir. Kur'ân'da İncîl'in Hz. İsa'ya, Zebûr'un Hz. Dâvûd'a verildiği belirtilmekle birlikte, Tevrât için belli bir peygamber zikredilmez.¹³⁰

Kur'ân âyetlerinden, "Tevrât"ın Hz. Mûsâ'ya verilen kitap olduğu açık olarak ifade edilmese de onun mahiyetine bazı atıflar yapılır. Bunlar da genellikle "Eski Ahid" in ilk beş kitabı olan Torah/Tevrâtta bulunmaktadır. "Hem Tevrât'ta onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılık gelen hükümleri farz kıldık. Kısaca bütün yaralamalar birbirine kısas edilir. Fakat kim bu kısas hakkından feragat edip bağışlarsa bu, kendi günahları için kefarettir olur. Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle karar vermezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir" (el-Mâide 5 /45).¹³¹ Tevrât'ta ise, bu âyet, "Fakat zarar olursa, o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin"¹³² şeklinde geçer.

Bir başka âyette de Tevrât'la alakalı şöyle buyrulur: "Tevrât indirilmeden önce, İsrail'in (yani Yâkub'un) kendi nefesine haram kıldığı hariç, diğer bütün yiyecekler İsrail oğullarına helâl idi. De ki: İşte meydan! İddianızda samimi iseniz Tevrât'ı getirip okuyun!" (Âl-i İmrân, 3/93). Âyette, "Tevrât'ı "getirip okuyun" denilen kısım, mevcut Kitâb-ı Mukaddes'in Tekvin bölümünde geçmektedir. "Ve Yakup yalnız başına kaldı ve seher sökünçeye kadar, bir adam onunla güreşti. Ve onu yenmediğini görünce, uyluğunun başına dokundu ve onunla güreşirken Yakup'un uyluk başı incidi. Ve dedi ki.ve Penueli geçtiği zaman, güneş üzerine doğdu ve uyluğu üzerinde aksıyordu. Bunun için bugüne kadar İsrail oğulları uyluk başı üzerindeki kalça adalesini yemezler; Çünkü Yakup'un uyluk başına kalça adalesine dokundu"¹³³.

Kur'ân'da Hz. Mûsâ'ya verilen kitap hakkında bazen levha,¹³⁴ suhuf¹³⁵ veya sadece kitap¹³⁶ isminin kullanılması; ona verilen kitabın farklı veçhelerine işaret eder.

¹²⁸ el-Bakara 2/87; Âl-i İmrân 3/48; el-Mâide 5/110; Meryem 19/30.

¹²⁹ el-İsrâ 17/55; el-A'râf 7/163.

¹³⁰ Adam, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrât'ın Rolü", 167.

¹³¹ Karşılaştırma ve geniş bilgi için bk. Çıkış 21/23-25; Levililer 24/17-20; Tesniye 19/21; Levililer, 24/19-21; Çıkış, 21/23-26.

¹³² Çıkış, 21/23-25.

¹³³ Tekvin, 32/24-32.

¹³⁴ el-A'râf, 7/145, 150, 154.

¹³⁵ en- Necm 45/54; el-A'lâ 87/16-19.

Levha, Hz. Mûsâ'ya verilen kitabın yazı malzemesi tablete; *suhuf*, papirüs ve parşömene; *kitap* ise yazıya geçirildiğine delalet eder. *Tevrât* ise kelime anlamı da gözetilerek Hz. Mûsâ'ya verilen kitabın şeriat ve kanun boyutuna işaret eder. Mesele böyle olmakla beraber müfessirler Hz. Mûsâ'ya verilen "kitabı" sadece *Tevrât* olarak açıklamışlardır.¹³⁷ Müfessirler Zebûr'un Hz. Dâvûd'a, İncil'in de Hz. İsa'ya açık nisbeti ve *Tevrât*'in Hz. Mûsâ'yla birlikte zikredilip zikredilmemesi üzerinde durmamışlardır. Ancak Kur'ân'da *Tevrât*'in Hz. Mûsâ'ya açıkça nispet edilmemesini bazı araştırmacılar, Kur'ân'daki "*Tevrât*" lafzı ile sadece Hz. Mûsâ'nın değil, bütün İsrail peygamberlerinin kitaplarının yer aldığı Eski Ahid külliyyatının tümünün kast edildiği sonucunu çıkarmışlardır. Bunlara göre Kur'ân'ın indiği dönemde Yahûdiler, *Tevrât*'in İbranice karşılığı "*Torah*" kavramından Eski Ahidin tümünü anlamaktadırlar. Zebûr'u ayrı bir kitap olarak kabul etmektedirler. Kur'ân'ın hitap şekli de, bu anlayışı göz önünde bulundurmıştır.¹³⁸ Yine bu araştırmacılara göre içinde "*Tevrât*" lafzı geçen on altı âyetten altı tanesi Hz. İsa; on tanesi de Hz. Muhammed'le ilgilidir. Yani Hz. İsa ve Hz. Muhammed zamanındaki Yahûdilerin elinde mevcut olan vahiy kitapları kast edilmektedir.¹³⁹ Eğer böyle ise suhuf sayısı mevcut bilinenen daha fazladır ve En'âm sûresi 89. âyetteki kitap lafzı sadece "kutsal kitâp" olarak anlaşılmalıdır.

Hadîs kaynaklarında *Tevrât*'la bazen Ahd-i Atîk'in ilk beş kitabı¹⁴⁰ bazen de tamamı kastedilir.¹⁴¹ Durum böyle olmakla beraber *Tevrât*'n Hz. Mûsâ'ya verilmiş bir kitap olduğu hadîs kaynaklarında açıkça belirtilir.¹⁴² Müfessirler hadîsleri delil kabul ederek *Tevrât*'in bütün Yahudi metinlerini kapsadığını var saymışlardır. Nitekim İbn Kesîr, (ö.774/1372) selef ulemâsından çoğunun *Tevrât*'in Ehl-i kitap nezdinde okunan kitaplar için genel bir ad olarak kullandığı veya *Tevrât*'in bundan daha umumi bir lafız olduğunu söyler.¹⁴³ İbn Kesîr'in bu tespiti *Tevrât*'la ilgili tefsirlerde açıkça görülmektedir.

4.2. Zebûr

Kelime anlamı olarak "*Zebûr*", "kitap ve mektup" manalarına gelir. Bunun yanında "anlaşılması zor kitap" anlamına geldiği de söylenmiştir.¹⁴⁴ "İçinde sadece hikmet ve vecizeler bulunan kitap" şeklinde de tanımları yapılmıştır. Böylece Hz. Dâvûd'a vahyolunan ancak içinde şer'i hüküm bulunmayan kitabın adı olmaktadır.¹⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde, Zebûr'un Hz. Dâvûd'a verildiği belirtilir ve her iki âyette de açıkça "

¹³⁶ el-İsrâ 17/2; el-Mü'minûn 23/49; el-Furkân 25/35; el-Kasas 28/43; es-Secde 32/23; es-Saffât 37/117.

¹³⁷ Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/137; Mâverdî, *Tefsîru Mâverdî*, 6/256; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 8/489; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/141-142.

¹³⁸ Adam, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında *Tevrât*'in Rolü", 168.

¹³⁹ Adam, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında *Tevrât*'in Rolü", 168.

¹⁴⁰ Müslim, "Hudûd" 28.

¹⁴¹ Nesâî "Sehiv" 89.

¹⁴² Buhârî, "Tevhîd" 19; Müslim, "Hudûd" 28.

¹⁴³ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cîze: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1417-18/1997), 8/531.

¹⁴⁴ Salime Leyla Gürkan, "*Zebûr*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/171.

¹⁴⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 1/377.

“وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا” “Dâvûd’a Zebûr’u verdik”¹⁴⁶ ifadesi geçer. Eski Ahid’in içerisinde bulunan Mezmurlar’ın¹⁴⁷ büyük bir bölümü -yetmiş ikinci kitaba kadar olan bölümü- Hz. Dâvûd’a nisbet edilmekte¹⁴⁸ ve “Ketubim” bölümünde bulunmaktadır. Yeni Ahid’de de¹⁴⁹ bu kısım “Zebûr” olarak adlandırılmakta ve Hz. Dâvûd’a nispet edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in bazı âyetlerinin Zebûr’da da ifade edildiği haber verilir. Hakikaten mevcut Zebûr’a bakıldığında Kur’ân’da ifade edilen âyetin benzerinin *Mezmurlar* kitabında ve Tevrât’ta da yer aldığı görülür. Kur’ân’da “Andolsun Zikir’den (Tevrât) sonra Zebûr’da da: “Yeryüzüne iyi kullarım varis olacaktır” diye yazmıştık” (el-Enbiyâ, 21/105) âyetinin Tevrât’taki karşılığı: “Ve Rabbe iman etti ve onu kendisine salah saydı. Ve ona dedi: Bu diyarı miras almak üzere, onu sana vermek için Kildanileri Ur şehrinde çıkararak Rab benim”¹⁵⁰ ifadesi; Zebûr/Mezmurdaki karşılığı ise “Salihler yeri miras alır ve onda ebediyen otururlar”¹⁵¹ ifadesidir.¹⁵²

4.3. İncîl

“İncîl”, Hıristiyan kutsal kitaplarının genel adıdır. Kelimenin kökeni dilciler tarafından tartışma konusu olmuştur. Bazı dil âlimleri İncîl kelimesini sülasi n.c.l kökünden if’l vezninde kullanımı olarak açıklasa da Hasan Basrî (ö. 110 h.) bu kelimeyi *Encîl* babında okumuştur. Zira Arapçada if’l diye bir vezin yoktur. Müfessir ve dilcilerin genel kanaatine göre İncîl kelimesi Arapça asıllı değildir. Cevalikî¹⁵³ gibi alimler bu görüşü savunup kökeninin mezkûr kitabın nazil olduğu dil ve lehçesi olan İbranice veya Aramice/Süryanice olduğunu ifade ederler.¹⁵⁴ “İncîl” kelimesinin Yunanca versiyonu ise “*Euaggelion*” olup, “iyi haber, müjde, mükafat ve bunları haber verene ödül” anlamlarına gelir. Daha sonra bu kelime Aramice’den Yunancaya tercümelerle geçmiş olup Kitab-ı Mukaddes’in Yeni Ahid bölümündeki Hz. İsa’ya nisbet edilen kutsal kitaplar olan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna’nın ismi olmuştur.¹⁵⁵ Kur’ân-ı Kerîm de İncîl’in Hz. İsa’ya vahyedildiğini açıkça belirtir.

“Kendinden önce gelen Tevrât”ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin yolu üzere, Meryem oğlu İsa’yı arkalarından gönderdik. Ve ona içinde doğru yola rehberlik eden ve aydınlatıcı olan, önündeki Tevrât’ı tasdik eden, müttakilere hidâyet rehberi ve öğüt olan İncîl’i verdik” (el-Mâide, 5/46). Hz. İsa’ya Kitâp, Hikmet, Tevrât ve İncîl öğretilmiştir.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Bk. en-Nisâ 4/163; el-İsrâ, 17/55.

¹⁴⁷ Misal için bk. Mezmurlar, 1/3, 136, 1/48.

¹⁴⁸ Bk. Mezmurlar, 72/20.

¹⁴⁹ Luka, 20/42; Resullerin İşleri, 1/20.

¹⁵⁰ Tekvin, 15/6-7.

¹⁵¹ Mezmurlar, 37/29.

¹⁵² Bk. Osman Kara, “Kur’an’da Zebur”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (2012/1), 281-303.

¹⁵³ Mevhûb b. Muhammed Cevalîkî, *el-Muarreb fî kelâmi’l-‘Arab* (Mısır: Matbaatü Dâri’l-Kütüb, 1390/1969), 13, 23.

¹⁵⁴ Bk. Cevalîkî, *el-Muarreb fî kelâmi’l-‘Arab*, 13, 23.

¹⁵⁵ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş* (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 210.

¹⁵⁶ Al-i İmrân, 3/48.

Hız. İ̇sâ da kavmine bu kitabın ahkamıyla hüküm vermelerini istediği için Hıristiyanlara Kur'ân'da "İncil ehli" de denilir.¹⁵⁷

SONUÇ

Yüce Allah, Hz. Âdem'den son nebî Hz. Muhammed (s.a.s)'e kadar tarih boyunca pek çok peygamber göndermiştir. Yüce Allah, tüm peygamberlerle vahiy yoluyla konuşmuştur, lakin bu vahiylerin ne kadarının yazıya geçirildiği ise muğlaktır. Bazı müfessirler vahyin başlangıcında Hz. Âdem döneminde ilâhî mesajların zaptü rapt altına alındığını ima ederler. Bu görüşü kabul edenlere göre ilk vahiy/suhuf Hz. Âdem'e verilmiştir. Sonra onun oğlu Şit (a.s)'a ve ilerleyen zamanlarda da Hz. İdrîs'e verilmiştir. Hz. İdrîs yazının mucidi olarak kabul edilir. Eğer yazı Hz. Âdem zamanında var idiye bize göre bu yazıyı geliştirme anlamına gelmelidir. Büyük ihtimalle ilk dönem vahiyler, ya kitaplaşmamış ya da tamamen tahrif edilmiştir. Kitaplaşma işi ciddi olarak tarihin ilerleyen dönemlerinde gerçekleşmiştir. Örneğin Kur'ân'da açıklanan ilk kitap Hz. İbrâhîm'e aittir. Bu kitap, küçük çapta olduğu için diğer büyük kitaplardan tefrik edilsin diye suhuf olarak isimlendirilmiştir.

Pek çok peygambere suhuf isnat edilse de bunlar içerisinde Kur'ân'da sadece Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ'nın suhufundan bahsedilir. Müfessirler büyük kitaplar olarak sadece Tevrât, Zebûr, İncil ve Kur'ân'ı kabul ederler. Bu yaygın bilgi ve kabulde bazı çelişkilerin olduğu görülür. İnsanlığın ilk döneminde kayda alınan bu kutsal metinler zamanın ilerlemesi ve teknolojinin gelişmesiyle yazıya niçin geçirilmedi? Kutsal kitapların yazıya geçirilme aşaması sadece tarihin ilk dönemleriyle Hz. İbrâhîm ve Mûsâ dönemlerine mi hastır? Bu önemli bir problemdir. İkinci büyük problem de Kur'ân'da bazı peygamberlere kitap verildiğinin ifade edilmesidir. Hatta bu durum, suhuf ve zübur kelimelerinin yanında apaçık bir şekilde "kitâb" olarak da geçer. Üstelik Kitab-ı Mukaddeste, pek çok İsrâil peygamberinin kitapları da mevcuttur. Kutsal kitaplar sadece dört ile sınırlı olmamalıdır. İnsanlar yazının icadından sonra pek çok şeyi kayıt altına almışlardır. Din ve vahiy gibi çok önemli bir öğretiyi yazmamaları mümkün değildir. Nitekim pek çok kadim kitabede ilâhî izlere rastlanır.

Çalışmada âyet ve hadîslerde zikredilen suhuf ve kitapların sayısının çok sınırlı olduğu görülmüştür. Ancak bazı âyetler ile aklî bazı istidlallerden suhuf ve kitapların sayısının daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Sadece bize isimleri ve kendileri ulaşmamıştır. Âyetlerde kutsal kitaplardan sadece gerekli olanları ile Arap toplumunun aşına olduğu isimler zikredilmiştir. Kur'ân'da suhuf ve kitapların az zikredilmesi sayılarının mevcuttan ibaret olduğu anlaşılmamalıdır. Aynı durum Kur'ân'da zikredilen milletler için de geçerlidir. Nasıl ki Yüce Allah Kitabında Arapların tanıdığı ve komşu olduğu milletleri zikretmişse kitaplar konusunda da aynı üslubu kullanmıştır. Oysaki dünya sadece Araplar, Yahûdî, Rûmlar vs. milletlerden oluşmuyorsa salt onların kitaplarından da oluşmamaktadır.

¹⁵⁷ el-Mâide, 5/47.

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le beraber Yüce Allah, tarih boyunca her peygambere hitapta bulunmuştur. Bu vahiylerin bir kısmı yazılmış bir kısmı da yazılmamış olabilir. Ancak yazıya geçirilenler mevcut geleneksel rivayetlerden daha fazladır diye düşünüyoruz. Çünkü bununla ilgili bazı âyetlerde ipuçları vardır. Bize göre Yüce Allah, kutsal kitaplarla ilgili olarak günümüze yakın olanlar ile günümüze intikal edenlerden örnekler sunmuştur. Tarihini belli bir dönemde kayda geçirilmiş, tahrif edilmiş, zamanla unutulmuş sahife ile kitapların hepsinden bahsetmemiştir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1351/1932.
- Adam, Baki. "Kur'ân'ın Anaşılmasında Tevrât'ın Rolü". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 9/1-2-3-4 (1996).
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Beyrût: Dâru Sadr, ts.
- Aliyyü'l-Kârî. *Şerhu's-şifâ li Kâdî İyâz*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts.
- Altındaş, Mücteba. *Kur'ân'da Kitap Kavramı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Altuntaş, Mehmet. "Kur'ân'da Peygamberlere Gönderilen Suhuf/Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Studies* 11-12 (Yaz 2016), 1-24.
- Âlûsî. Ebussenâ Şihâbüddin. *Rûhu'l-meânî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1415/1995.
- Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bârî*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1409/1989.
- Aydar, Hidayet. "Kur'ân'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levhi Mahfuz". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2(2000), 63-141.
- Buhârî. *Sahîh*. b.y. : Dâru Tavkı'n-Necât, 1422/2002.
- Cessâs, Ebû Bekir, *Ahkâmî'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1985.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fi târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1413/1993.
- Cevâlîkî, Mevhûb b. Muhammed. *el-Muarreb fi kelâmi'l-'Arab*. Mısır: Matbaatü Dâri'l-Kütüb, 1390/1969.
- Çetin, Nihat M. "Arap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çibuk, Hasan Hüseyin. *Kur'ân'da Kitap Kavramı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Durmuş, İsmail. "Harf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Elmahlı, Muhammed Hamdi. *Hak Dinî Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.
- Feyrûzabâdî, Mecdüddîn. *el-Kâmûşu'l-muĥîf*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987.
- Gündüz, Şinasi "Sâbiîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 1997.
- Gündüz, Şinasi. "Mecûsîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 1997.
- Gürkan, Salime Leyla. "Zebûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Halebî, Ali b. Burhâneddîn. *es-Sîretü'l-Halebiyye*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1405/1985.
- İbn Aşûr. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Dimeş-Beyrût: Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, ts.
- İbnü'l-Cevzî. *Zâdü'l- mesîr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *Kâmil fi't-tarih*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1965/1386.
- İbn Haldûn, Abdurrahman. *Mukaddime*. nşr. Abdüsselam eş-Şeddâdî. Dâru'l-Beydâ: Beytül-Fünûn ve'l-Ulûm ve'l-Adab, 1426/2005.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cîze: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1417-18/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*. b.y. : Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, 1372/1952.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1994.
- İmam Malik, *Muvatta*. Amman: Arvika li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1438/2017.
- Jean, Georges. *Yazı İnsanlığın Belleği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl. *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1408/1988.
- Kahraman, Ferruh. "Tefsir'de Kitab-ı Mukaddes'in Tahrîfi Meselesi: I". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (Ekim 2015), 189-212.
- Kahraman, Ferruh. "Tefsir'de Kitab-ı Mukaddes'in Tahrîfi Meselesi: II". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (Ekim 2015), 213-242.
- Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs. *Subhu'l-A'sâ fi smaati'l-inşâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1407/1987.

- Kara, Osman. "Kur'an'da Zebur". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2012/1), 281-303.
- Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kastalânî, Ebu'l-Abbas. *İrşâdü's-sârî*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1410/1990.
- Kılıç, Halide. *Kur'an-ı Kerîm'de "Suhuf" Adı Verilen Vahiy Mecmuaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kinânî, Ali b. Muhammed b. Arrak. *Tenzîhu's-Şerâti'l-merfûa*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Krenkow, F. "Kitab". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1957.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. Riyâd: Dâru'l-'Alemlî-Kütüb, 1423/2003.
- Maşalı, Mehmet Emin. "İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlâsı". *Usûl: İslâm Araştırmaları* 22 (2014/2), 7-24.
- Mâverdi. *Tefsiru Mâverdi*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'an*. trc. Muhammed Han Kayanî. vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1987.
- Müslim. *Sahîh*. Beyrût: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-'Arabî, ts.
- Nişancızade, Muhammed b. Ahmed. *Mir'ât-ı Kâinât*. nşr. A. Faruk Meyan. İstanbul: Berekât Yayınları, 1987.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail. *Hucetullahi 'ale'l-âlemîn*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts..
- Özkaral, Tuğba C. "Eskiçağda Yazı, Kitap ve Kütüphanenin Oluşum Süreci; Günümüz Eğitime Katkıları". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2015), 371-384.
- Öznurhan, Halim. *Kur'an'da Kitap*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Râgib el-İsfehânî. *Müfredât*. Dimeşk-Beyrût: Dâru'l-Kalem-Daru's-Şâmiyye, 1412/1992.
- Râgib el-İsfehânî. *Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-'Arabî, 1420/2000.
- Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- Seyyid Kutub. *Fî zilâli'l-Kur'an*. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Süyûtî, Celâleddin. *ed-Dürrü'l-mensûr*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdûa*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1392/1972.
- Şevkânî. *Fethu'l-kadîr*. Beyrût: Dâru'l-fikr, ts..
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir. *Câmiü'l-beyân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir. *Tarihü't-taberî: tarihü'l-ümem ve'l-müluk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Beyrût: Dâru Süveydan, 1388/1967.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünen-ü Tirmizî*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts..
- Türk, Nurdoğan. *Kur'an'da Kitap Kavramı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Vehbi Efendi. *Hülâsatü'l-beyân*. İstanbul: Üç dal Neşriyat, 1966.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. *Kültür Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Yıldız, Nuray. *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Zebîdî, Hüseyin İbn Mübarek. *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi*. çev. A. Naim, K. Miras. Ankara: Diyanet Yayınları, 1985.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- Zemahşerî, Mûsâ Carullah. *el-Keşşâf*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009.